

Наталія Когут,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
НТУУ «КПІ»

УДК: 347.65/68

ПРОГАЛИНИ ТА АНОМАЛІЇ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена розкриттю основних законодавчих прогалин та нелогічних чи колізійних норм у сфері правового регулювання спадкових відносин, а також шляхам вирішення цих проблем. Основна увага приділяється процедурі прийняття спадщини; прийняттю спадщини неповнолітніми; спадкуванню окремих видів майна: зброї, частки в статутному капіталі господарських товариств, права на приватизацію житлового та земельного фонду тощо.

Ключові слова: спадкування; прогалини та аномалії в спадкових відносинах; прийняття спадщини; нотаріат; спадкування неповнолітніми; спадкування зброї; спадкування частки в статутному капіталі.

Будь-які прогалини та аномалії в законодавстві є потенційно небезпечними для суб'єктів відповідних правовідносин. В даному випадку проблеми в правовому регулюванні спадкових відносин містять в собі чималий комплекс ризиків, що включає небезпеку порушення цілого ряду особистих немайнових та майнових прав як спадкодавців та спадкоємців, так і навіть третіх осіб, наприклад, у випадку спадкування прав на зброю тощо.

Основним завданням спадкового права є врегулювання переходу майнових прав спадкодавця до спадкоємців, при цьому суспільство прийшло до розуміння беззаперечного права спадкодавця на визначення долі своїх майнових прав ще при житті, однак з обмеженнями, які містяться в імперативних нормах щодо обов'язкової частки окремих особливо незахищених категорій осіб, які є близькими родичами спадкодавця.

Дослідженням правових питань спад-

кових правовідносин займався багато вчених-правників, зокрема Ю. О. Заїка, С. Я. Фурса, Л. К. Буркацький, І. М. Завгородня, І. Я. Федорич та ін. У працях цих науковців переважно розкриваються особливості правового регулювання спадкових відносин з точки зору позитивних аспектів. У той же час слід приділити особливу увагу серйозним прогалинам та аномаліям, які існують в чинному законодавстві в правовому регулюванні спадкових відносин станом на сьогодні.

Метою статті є розкриття значної частини прогалин, які не дають можливості захищати задекларовані законами України права фізичних осіб, та аномалій, які свідчать про невідповідність та нелогічність ускладнення спадкового процесу, а також внесення пропозицій щодо оптимальних шляхів їх подолання.

Спадкові правовідносини врегульовані нормами Цивільного кодексу України [1] (далі — ЦК України) у шостій книзі «Спадкове право», а також окремі

питання оформлення прав на спадщину врегульовані Законом України «Про нотаріат» [2] та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2012 року № 296/5 [3]. Особливості застосування норм спадкового права при вирішенні судових справ містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року № 7 [4]. Норми ЦК України містять правила спадкування за законом (в разі відсутності заповіту, неохоплення ним всієї спадкової маси, скасування чи визнання недійсним заповіту або усунення від права на спадкування спадкоємців за заповітом) та правила спадкування за заповітом, а також загальні положення про спадкування, які стосуються обох видів спадкування.

Найбільш проблемними та недостатньо врегульованими питаннями є процедура оформлення прав на спадщину, укладення заповіту, визначення кола осіб спадкоємців та спадкування окремих видів майна тощо. Зокрема у правових положеннях про зміст заповіту відсутні вказівки про ступінь ідентифікації особи-спадкоємця. Оскільки прізвище, ім'я та по батькові особи є недостатньою інформацією для однозначної ідентифікації спадкоємця, а, як свідчить практика, заповіти з такою інформацією про спадкоємця посвідчуються нотаріусами. Адже слід враховувати, що існують однофамільці, особа може змінити своє ім'я та прізвище, а працівники нотаріальних архівів мають доступ до заповітів та можуть зловживати службовою інформацією. Навіть дата народження та визначення в заповіті ким є для заповідача спадкоємець не є абсолютно достатньою інформацією для однозначної ідентифікації особи-спадкоємця. Лише якщо до цієї інформації додати ідентифікаційний номер чи паспортні дані, інформація буде достатньо надійною з точки зору ідентифікації спадкоємця. Чітка і недвозначна інформація щодо заповідальних розпоряджень у заповіті є дуже важливою також і через те, що відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 право на пред'явлення позову про недійсність заповіту виникає лише після смерті заповідача. На наш погляд, таке

положення є не зовсім логічним, оскільки якщо визнавати заповіт недійсним не з формальних підстав (неправильного оформлення), а з підстав недієздатності заповідача, неусвідомлення ним значення своїх дій, введення його в оману чи погрози йому тощо, то здійснити психіатричну експертизу після смерті заповідача, фактично, є вже неможливим.

Чимало правових аномалій виникає при відкритті спадщини та її прийнятті. Так, при оформленні спадкових прав на нерухоме майно у спадкоємців вимагають правовстановлюючі документи спадкодавця на таке майно (свідоцтво про право власності, витяг з Державного реєстру прав, договори купівлі-продажу, дарування, міни) відповідно до п. 4.15 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі — Порядок). Однак досить часто у спадкоємця їх може не бути (спадкодавець міг їх не надати, не повідомити про їх місцезнаходження або навіть втратити), проте якщо відомості про речове право внесені в електронну базу даних Державного реєстру прав, доступ до якої повинен бути в кожного нотаріуса, який реєструватиме право на спадщину, то незрозуміло навіщо вимагати від спадкоємців надання цих документів. Більше того, відповідно до п. 4.18 зазначеного Порядку за відсутності у спадкоємця таких документів, зазначене питання вирішується в судовому порядку. Тобто суд буде клопотати в Державного реєстратора прав надати витяг чи інформаційну довідку щодо прав на нерухомість, при тому, що доступ до реєстру є в самого нотаріуса на його ж робочому столі. Це аномальне і нелогічне перевантаження судів і нівелювання мети залучення нотаріусів як спеціальних суб'єктів реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень — спрощення та пришвидшення реєстрації таких прав [5]. Якщо ж речове право зареєстроване лише на паперових реєстрах в бюро технічної інвентаризації (БТІ), нотаріусу варто було б подавати нотаріальний запит в БТІ без звернення спадкоємця до суду.

Відповідно до ст. 1235 ЦК України, заповідач вправі призначити своїми спадкоємцями будь-яких осіб, незалежно від наявності в нього з цими особами сімейних чи родинних стосунків. А ст. 1255 ЦК України передбачає таємницю заповіту, тобто навіть сам факт укла-

дення заповіту є таємним і до смерті спадкодавця не має бути нікому розголошений. З іншого боку, сам заповідач теж має право на те, щоб нікому не розголосити факт укладення заповіту та його зміст, в т. ч. і особі, яка визначена ним як спадкоємець. Проте це право практично нівелюється Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де в пунктах 4.1.—4.2. передбачено, що дублікат заповіту може бути виданий вказаним у заповіті особам при поданні заяви в нотаріальний архів з копією свідоцтва про смерть та копіями інших документів, які *засвідчують родинні стосунки з заповідачем*. Однак заповідач не зобов'язаний заповідати своє майно саме родичам та надавати їм ні оригінал, ні копію заповіту. Тож механізм спадкування за заповітом містить суперечності щодо його практичної реалізації та забезпечення принципу таємниці заповіту. Законодавство навіть не містить чіткого обов'язку нотаріусів перевіряти зміст заповітів у разі, якщо вони є у Спадковому реєстрі. Він не зобов'язаний повідомляти спадкоємців, що містяться у заповіті, про те, що вони зазначені у заповіті, навіть після того, як спадкова справа була відкрита іншим спадкоємцем, який не зазначений у заповіті, оскільки прийняття спадщини є правом, а не обов'язком особи. Інша справа із секретним заповітом, який подається у конверті, зміст якого не бачив навіть нотаріус, який його посвідчував. Тут нотаріус зобов'язаний повідомити спадкоємців про наявність складеного на них заповіту, а якщо їх місцезнаходження невідоме, зробити повідомлення в ЗМІ. На наш погляд, такий обов'язок треба покласти на нотаріусів незалежно від того, секретний заповіт, чи ні.

З іншого боку, враховуючи те, що в Спадковому реєстрі міститься лише інформація про те, ким і коли складені заповіти, а зміст заповіту міститься на паперовому носії у нотаріуса, який його посвідчив, або в нотаріальному архіві, то для заповідачів більш надійним є зберігання оригіналу заповіту в себе чи передавання його спадкоємцю, однак таємність заповіту тоді не буде дотримана.

Існують також ризики в процедурі подачі заяв про прийняття спадщини, оскільки якщо заява подається до нотаріуса, який вже відкрив спадкову справу за заявою іншого спадкоємця, то вва-

жається, що нотаріальна дія не вчиняється і запис про їх вчинення не здійснюється в Реєстрі нотаріальних дій (де міг би бути підпис заявника). Такі заяви не викладаються на спеціальних нотаріальних бланках (п. 1 Глави 9 Порядку; Правила ведення нотаріального діловодства [6]), також особа, яка подає таку заяву, не підписується в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ (оскільки там немає такої граfi), а Інструкція з діловодства за зверненнями громадян ... [7] не застосовується до нотаріусів, тож вони можуть відмовляти в наданні особі копії її заяви, завізованої нотаріусом. Отже, довести факт того, що особа в шестимісячний строк для прийняття спадщини подала заяву про прийняття спадщини, практично неможливо. Проте якщо подавати заяву через іншого нотаріуса, який посвідчуватиме справжність підпису особи на заяві, то це вважатиметься нотаріальною дією і заноситиметься в книгу — Реєстр нотаріальних дій. Нотаріус не має права не прийняти заяву про прийняття спадщини від особи незалежно від її родинних стосунків зі спадкодавцем, тоді за заявою спадкоємця нотаріус зобов'язаний подати запит на отримання дубліката заповіту у разі його наявності.

Існують певні законодавчі неврегульованості щодо кола спадкоємців за законом при наявності чи відсутності кровної спорідненості з дитиною. Наприклад, відповідно до ст. 123 та п. 5 ст. 136 Сімейного кодексу України [8], чоловік не має права оспорювати своє батьківство, якщо він надав свою сперму згоду на штучне запліднення своєї дружини від донора, або якщо на момент реєстрації народження дитини він знав, що не є батьком цієї дитини. Тож такі діти, хоч і не є біологічними, без інституту усиновлення стають дітьми відповідного чоловіка в юридичному сенсі. Як це не дивно, батьки можуть відмовлятися від своїх дітей на користь усиновлення незалежно від їх віку до настання повноліття, але вони втрачатимуть з дитиною будь-який правовий зв'язок аж після набуття законної сили рішення суду про усиновлення (тобто припинення обов'язку по утриманню дитини, а також дитина втрачає право на успадкування майна своїх біологічних батьків). Однак відмова від дитини на користь її усиновлення допускається лише за наявності

згоди обох батьків, тому у разі розлучення батько, який не є біологічним батьком, все одно нестиме обов'язок по утриманню дитини, а остання матиме право на успадкування його майна в разі його смерті, принаймні обов'язкової частки незалежно від змісту заповіту.

З іншого боку, біологічна мати, яка стала донором яйцеклітини, котра була імплантована в організм іншої жінки, при наданні письмової згоди на донорство втрачає право на визнання свого материнства, а отже і не виникатиме інститут спадкування за законом щодо такої біологічної дитини. Однак у разі, якщо жінка надала згоду на різновид «сурогатного материнства», при якому вона є біологічною матір'ю дитини, вона має право відмовитися від передачі дитини подружжю, яке планувало стати батьками цієї дитини. Більше того, в такому випадку законодавство не дозволяє реєструвати не біологічну матір матір'ю дитини без застосування інституту усиновлення. Однак якщо така «сурогатна мати» залишить дитину в себе, це не позбавить обов'язку біологічного батька на її утримання та прав дитини на успадкування обов'язкової частки у спадщині в разі його смерті. Недаремно, що такий вид «сурогатного материнства» не врегульований наказом МОЗ «Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в лікуванні безпліддя» від 23 грудня 2008 р. № 771 [9], проте він прямо не заборонений законодавством, але містить в собі багато ризиків для подружжя, в якому біологічний лише батько дитини. Крім того, на наш погляд, варто внести зміни в чинне законодавство, зобов'язавши надавати не просто письмові, але й нотаріально засвідчені дозволи на використання генетичного матеріалу для репродуктивних функцій, оскільки якщо людина надала свій генетичний матеріал (це може бути як анонімно, так і не анонімно) і народилася біологічна дитина цієї особи, то формально юридично така дитина може претендувати на спадок від біологічних батька/матері. Оскільки проста письмова згода на донорство, яка зберігається в якомусь із репродуктивних центрів, не є достатнім і надійним механізмом для захисту від визнання біологічного батьківства/материнства в судовому порядку.

У разі усиновлення дитини, така ди-

тина має право на спадок нарівні з біологічними дітьми, якщо усиновлення не скасовано та не визнано недійсним. Крім того, усиновлювачів, які зазначені у свідоцтві про народження дитини як її батьки (що відбувається у разі задоволення відповідного клопотання судом про внесення змін у акти реєстрації цивільного стану), можна позбавити батьківських прав на загальних підставах для позбавлення батьківських прав, але це не позбавляє їх обов'язків по утриманню дитини та не позбавляє її права на успадкування їх майна. Якщо за рішенням суду про усиновлення збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням, то у разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на успадкування за правом представлення, а у разі смерті його брата, сестри за походженням — право на спадкування як спадкоємець другої черги (п. 3 ст. 1260 ЦК України).

Право на обов'язкову частку спадщини мають неповнолітні діти, непрацездатні повнолітні діти та непрацездатні батьки і непрацездатна дружина (чоловік). Причому, відповідно до п. 3.9 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо в межах 6 місяців після відкриття спадщини не було подано заяви про відмову від спадщини. Причому заява про відмову від спадщини неповнолітніми може бути подана лише за згодою батьків, опікунів (піклувальників) та органів опіки і піклування, форма такої згоди законодавством чітко не встановлена. На практиці, якщо заяву про прийняття спадщини подає хтось зі спадкоємців першої черги, а неповнолітня особа не подала такої заяви через незнання чи неусвідомлення значення такої дії, а опікун (піклувальник) ще не призначений, то свідоцтво про право на спадщину на все майно спадкодавця буде видано особі, яка подала заяву про її прийняття, яка має право відчужити це майно в будь-який момент. Тобто механізму реалізації норми про те, що неповнолітні автоматично приймають спадщину незалежно від подачі заяви про прийняття спадщини, немає, оскільки нотаріуси не уповноважені пере-

віряти електронний Єдиний державний демографічний реєстр на предмет кількості неповнолітніх дітей спадкодавця. Після спливу строку для прийняття спадщини, спадкоємці можуть подати позов про продовження цього строку, а в разі з неповнолітніми — про визнання їх права на спадщину та про перерозподіл спадщини, однак, якщо успадковане майно вже відчужено, спадкоємці мають повернути частку вартості майна, яке мало б належати відповідному спадкоємцю. Проте процедура повернення коштів чи майна на підставі судового рішення здійснюється за правилами виконавчого провадження, і нерідко судові рішення не вдається виконати через відсутність у боржника майна, на яке можна звернути стягнення.

Відповідно до підп. 2 п. 1 ст. 1241 ЦК України, розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. Однак, на наш погляд, в цьому положенні варто зробити обмовку про те, що «за виключенням малолітніх та неповнолітніх дітей», оскільки проблеми спадкодавця у відносинах з неповнолітніми дітьми свідчать про неналежне виконання ним своїх батьківських обов'язків і аж ніяк не повинні зменшувати майнові права дітей. Щодо повнолітніх непрацездатних дітей, то, відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 11 лютого 2014 р. № 1-рп/2014 [10], такими особами є інваліди незалежно від групи інвалідності; ймовірно, що це роз'яснення може розповсюджуватися на батьків та дружину (чоловіка) спадкодавця за аналогією. Крім того, непрацездатними є особи загального пенсійного віку. Порядок вирахування розміру обов'язкової частки за законом передбачає уявний поділ всієї спадкової маси між всіма спадкоємцями, які були б закликані до спадкування, якби не було заповіту. Причому враховуються всі спадкоємці, незалежно від того, чи подали вони заяву про прийняття спадщини, чи відмовились від неї, після чого половина отриманої суми/майна буде успадкована особою, яка має право на обов'язкову частку.

Існують деякі правові положення, які нерідко ігноруються нотаріусами, тобто йдеться про важливість високого рівня

правосвідомості, особливо серед осіб, які мають особливі повноваження в правозастосуванні. Наприклад, незважаючи на те, що попри заяви осіб, які визначені як спадкоємці певної черги за законом, нотаріуси мають приймати і задовольняти заяви осіб, які мають право на спадкування за правом представлення, зокрема, якщо донька спадкоємця померла ще до смерті свого батька, але в неї є діти, то незважаючи на те, що внуки не є спадкоємцями першої черги, вони спадкуватимуть частку своєї матері порівну між собою на підставі ст. 1266 ЦК України. Право представлення нерідко ігнорується нотаріусами. Також при подачі заяви про прийняття спадщини декількома спадкоємцями за законом між ними має в рівній частці ділитися вся спадкова маса, однак нерідко нотаріуси ігнорують п. 4.21 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, в якому передбачено, що нотаріуси повинні перевіряти, чи нерухомість, яка зареєстрована на одну особу з подружжя, є спільною сумісною власністю і в такому разі видати свідоцтво про право на спадщину всім спадкоємцям з визначенням їхньої частки у цій нерухомості. Якщо на спадкодавця зареєстровано право власності на нерухомість, то дружині/чоловікові видається свідоцтво про право власності на нерухомість на 1/2 її частку, а решта підлягатиме спадкуванню, в тому числі і другій особі з подружжя; якщо нерухомість зареєстрована на тому з подружжя, хто пережив спадкодавця, то 1/2 зареєстрованої на нього нерухомості підлягатиме спадкуванню, в тому числі і ним. Також слід пам'ятати, що якщо спадкоємець за заповітом помер ще до смерті заповідача, то спадкування за правом представлення не застосовується. Однак спадкова трансмісія застосовується як до спадкування за законом, так і до спадкування за заповітом. Тобто якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (п. 1 ст. 1276 ЦК України). Нотаріуси інколи покладають обов'язок по виконанню заповідального відказу на спадкоємців за законом у разі відмови від спадщини спадкоємця за заповітом, однак це суперечить законодавству, тому що при

спадкуванні за законом заповіт втрачає свою дію і заповідач не може покласти жодних обов'язків на спадкоємців за законом. Навіть якщо спадкоємець той, що і в заповіті, він має право відмовитись від спадщини за заповітом, але це не позбавляє його права на спадкування за законом.

За загальним правилом, до складу спадщини входять усі права та обов'язки, які належали спадкодавцю на момент відкриття спадщини, крім тих, які не підлягають спадкуванню. Часом відкриття спадщини є день смерті спадкодавця, тому якщо після настання смерті, але в межах тієї ж доби, спадкодавцю нарахована грошова винагорода або вступило в законну силу рішення суду про конфіскацію майна, то такі акти породжують юридичні наслідки для спадкування. В науці існує й інша позиція про те, що момент і час відкриття спадщини співвідносяться як «момент смерті» та «день смерті» [11], та, на наш погляд, така позиція не підкріплена ні законодавчими положеннями, ані практикою їх реалізації. ЦК України в книзі «Спадкове право» синонімічно використовує терміни «момент», «час» та «день» відкриття спадщини, однак день смерті — це календарний день (незалежно від того, що, наприклад, спадкодавець помер біля 12 години ночі), а не астрономічна доба (24 години від моменту смерті).

Спадкування окремих видів майна є теж недостатньо врегульованим. Наприклад, норми ЦК України, як і інших нормативно-правових актів, не містять чіткого порядку та особливостей спадкування мисливської, вогнепальної нарізної, гладкоствольної та пневматичної зброї, яка належала спадкодавцю. Взагалі, порядок набуття, збереження та вчинення інших дій зі зброєю регулюється не на рівні закону, а на рівні Інструкції Міністерства внутрішніх справ про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів від 21 серпня 1998 р. № 622 [12]. Відповідно до п. 12.17 цієї Інструкції, у разі смерті власника, наго-

родна, нарізна вогнепальна та інша зброя армійських зразків, мисливська нарізна або гладкоствольна вогнепальна зброя, пневматична та холодна зброя протягом п'ятиденного терміну здається в органи внутрішніх справ на тимчасове зберігання до вирішення питання щодо спадкування майна (але на строк не більше шести місяців). Якщо хтось із спадкоємців бажає таку зброю (крім нагородної) залишити у себе у власності, вона може бути зареєстрована на його ім'я після отримання дозволу на володіння зброєю. Якщо серед спадкоємців немає осіб, які можуть мати або мають право на зберігання зброї, вона ними повинна бути в місячний строк продана або подарована особі, що має дозвіл органів внутрішніх справ на придбання зброї.

Однак суб'єкта, відповідального за здачу зброї в органи внутрішніх справ, законодавство не встановило. Оскільки, навіть якщо існує єдиний спадкоємець, який прийняв всю спадщину (оскільки прийняти частину, а від іншої відмовитися він не може), це все одно не означає, що він автоматично став власником зброї та несе відповідальність за її збереження. ЦК України містить обов'язок по отриманні свідоцтва про право на спадщину лише щодо нерухомості, але, як свідчить практика, для оформлення прав на зброю в порядку спадкування потрібно вказати відповідні види зброї в свідоцтві про право на спадщину, після чого звернутися в організацію дозвільної системи для отримання дозволу на зброю, а протягом цього часу зброя має бути передана за актом прийому-передачі на зберігання в органах внутрішніх справ. Тож до оформлення свідоцтва про право на спадщину із вказаною в ній зброєю та отримання дозволу на володіння зброєю спадкоємець не несе відповідальності за збереження зброї, і трапляються випадки, що він її незаконно збуває, що дуже складно довести, бо відповідальність за зберігання зброї покладалася лише на спадкодавця, який нею володів і міг незаконно нею розпорядитися або просто втратити (загубити) — за останнє не встановлено жодного виду відповідальності — однак про це власник зброї мав би повідомити, відповідно до п. 12.19 Інструкції, негайно, проте він помер. В свою чергу, на представників поліції при виїзді на місце смерті особи (крім лікарень) та при знищенні паспорта покійного [13] не покла-

дено обов'язку перевіряти в єдиній базі даних про власників зброї (автоматизованій інформаційній системі «Арсенал»), чи є дана особа власником певної зброї та вилучати її в 5-денний строк після смерті особи. Така ситуація є небезпечною з точки зору нелегального поширення зброї між особами, які не мають дозволу на володіння нею та погоджуються на отримання її нелегально, що вже свідчить про їх незаконопослушність, тож така зброя може потрапити в руки злочинців або психічно неврівноважених осіб.

З іншого боку, покладати відповідальність на спадкоємців за зберігання зброї до оформлення прав на спадщину, якої може справді не бути у помешканні спадкодавця (подарував, продав, загубив тощо) є незаконним, тож варто покласти на службових осіб внутрішніх справ обов'язок по перевірці в автоматизованій інформаційній системі «Арсенал», чи є покійна особа власником зброї та вилучати її з місця зберігання (це має бути сейф за місцем проживання покійного власника) по акту-прийому передачі негайно після смерті особи.

Спадкування частки в господарських товариствах є також недостатньо врегульованим. Починаючи з того, що існують законодавчі колізії щодо взагалі можливості успадкування права на участь у товаристві: ст. 1219 ЦК України встановлює, що право на участь у товариствах не підлягає спадкуванню, в той час як статті 55, 65 Закону України «Про господарські товариства» [14] передбачають право переважного вступу спадкоємця-учасника до товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю за наявності згоди самого товариства, тобто рішення загальних зборів. У свою чергу рішення загальних зборів може бути прийнятим за наявності кворуму, тобто голосів учасників, яким належить не менше 60% статутного капіталу товариства. Однак нерідко трапляються випадки, коли спадкодавцю належала навіть більша за 60% частка статутного капіталу, тому в даному випадку законодавство не надає можливість ні успадкування такої частки, ні можливості прийняття рішень товариством (наприклад, щодо зміни генерального директора), які потребують затвердження їх на загальних зборах учасників товариства в межах 6-місячного строку для прийняття спадщини. Варто зазна-

чити, що питома вага товариств з обмеженою відповідальністю в Україні є найбільшою порівняно з іншими організаційно-правовими формами товариств, тому це питання потребує негайного врегулювання, однак Проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», затверджений на стадії концепції розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2013 р. № 72-р [15], так і не був прийнятий. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 55 та ч. 5 ст. 69 Закону України «Про господарські товариства», при відмові правонаступника від вступу до товариства або відмові товариства у прийнятті його як учасника товариства, правонаступнику видається в грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала учаснику-спадкодавцю. Проте статут товариства може містити чітку вказівку про прийняття спадкоємця учасником товариства без прийняття рішення загальними зборами товариства та інші умови з приводу правонаступництва, які не суперечать законодавству.

Деякі права та обов'язки, які носять фідуціарний характер, не підлягають спадкуванню. Наприклад, права та обов'язки, які випливають з договору доручення. Сама довіреність втрачає чинність після смерті представника або довірителя. Однак, відповідно до чинного законодавства, довіреність має юридичне значення для третіх осіб, яким вона пред'являється, а механізму її автоматичного припинення у разі смерті довірителя законодавством не передбачено. Пункт 3 ст. 248 ЦК України передбачає, що в разі припинення представництва за довіреністю представник повинен негайно повернути довіреність. Але якщо представник не знав про смерть довірителя і вчинив юридично значиму дію в межах повноважень, передбачених довіреністю, то така угода судом може оспорюватися відповідно до п. 3 ст. 215 ЦК України (однак чіткого врегулювання цього питання для уникнення такого випадку законодавство не містить). Зокрема, законодавство не передбачає, кому мають бути повернуті кошти, які отримані в результаті укладення угоди в межах довіреності, якщо після їх укладення помер довіритель, адже відповідно до чинного законодавства договір доручення припиняє чинність після смерті довірителя чи повіреного, проте має бути

чітка вказівка в законодавстві про повернення спадкоємцям довірителя всіх отриманих коштів чи майна в результаті укладення угод з майном довірителя.

Існують певні види специфічних прав, які деякі науковці визначають як «суб'єктивне публічне право» [16] на приватизацію державних та комунальних земельних ділянок та житлового фонду. В цілому, таке право належить кожній особі. Щодо земельних ділянок, особи можуть реалізувати таке право з 14-річного віку, а щодо житлового фонду — незалежно від віку, однак для приватизації житла потрібно вже мати займане в держави житло на підставі ордеру, що видається на будь-якого члена сім'ї. Отриманню такого ордеру на житло передусє перебування на черзі потребуючих поліпшення житлових умов (перебувати на такій черзі можуть повнолітні особи та в деяких випадках особи з 15 років) [17]. Оскільки право на приватизацію належить кожній особі, воно само по собі не підлягає спадкуванню. Однак законодавство передбачає право на укладення договору найму після смерті особи, на яку виданий ордер, з іншим членом сім'ї за наявності згоди всіх інших повнолітніх членів сім'ї. Крім того, відповідно до ч. 1 п. 5 ст. 40 Житлового кодексу України, у разі смерті громадянина, який перебував на обліку потребуючих поліпшення житлових умов, за членами його сім'ї зберігається право подальшого перебування на обліку. В той же час, при приватизації земельної ділянки черг законодавством не встановлено, але якщо є рішення місцевої ради (державної адміністрації) про приватизацію земельної ділянки, то доки державний реєстратор не прийняв рішення про державну реєстрацію права власності та не вніс відповідні відомості в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, законодавство не містить правового механізму переходу права на таку земельну ділянку, процедура приватизації якої не завершена, до спадкоємців особи. Сама процедура приватизації є досить тривалою, може затягнутися навіть на декілька років, крім того, законодавство не обмежує будь-яким терміном рішення місцевої ради про передачу земельної ділянки у власність, до того ж, відповідно до п. 45 Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень [18], підставою реєстрації

права власності на земельну ділянку є рішення органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування щодо передачі земельної ділянки у приватну власність (отже, таке рішення є правостановлюючим документом). Однак, відповідно до норм Земельного кодексу України [19], для реєстрації такого права потрібно здійснити проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки з погодженням його з деякими органами влади та з органом, який прийняв рішення про дозвіл на розробку проекту землепорядної документації з метою передачі земельної ділянки у власність (тобто існує два рішення органу, який уповноважений на розпорядження землями державної чи комунальної власності: 1) про дозвіл на розробку проекту відведення земельної ділянки; 2) про передачу відведеної земельної ділянки у власність, що не має строку чинності, тобто особа може через тривалий час звертатися до Державного реєстратора прав). Однак якщо особа розпочала процедуру приватизації і померла, не завершивши її, навіть вже після отримання рішення про передачу земельної ділянки їй у власність — можливості успадкування такого права її спадкоємцями законодавство не містить.

В інших випадках при будь-якому цивільно-правовому правочині з нерухомістю момент виникнення права власності практично співпадає з моментом укладення угоди. Враховуючи тривалу процедуру приватизації та пільги людей похилого віку на приватизацію, варто законодавчо встановити можливість успадкування права на приватизацію конкретної земельної ділянки, яка вже відведена або перебуває на стадії відведення, але право власності на яку ще не зареєстровано. Варто зазначити, що законодавство де-юре визнало, що в особи, яка має рішення про передачу їй земельної ділянки у власність із земель державної та комунальної власності, виникає певне право, яке ані законодавство, ані правова доктрина ніяк не найменують, адже будівництво на земельній ділянці, щодо якої є таке рішення, не вважається самовільною забудовою (п. 1 ст. 376 ЦК України), незважаючи на те, що жодне речове право чи право оренди на неї не зареєстроване. На наш погляд, таке право на конкретну земельну ділянку, яка вже відведена або перебуває на стадії відведення, має називатися *прива-*

тизаційним правом і підлягати спадкуванню спадкоємцями особи, щодо якої є відповідне рішення місцевої ради чи адміністрації. Процедурі оформлення прав на спадщину має передувати процедура завершення відведення земельної ділянки. На наш погляд, спадкування прав на земельну ділянку, право на одноразову приватизацію якої було ініційоване спадкодавцем, має вважатися використаним саме ним, а не його спадкоємцями.

Висновки. Діючий стан нормативно-правового регулювання спадкових відносин свідчить про значну кількість прогалин та аномалій, до яких можна віднести: 1) неврегулювання належного рівня ідентифікації особи-спадкоємця у заповіті; 2) невинновано встановлено судовий порядок отримання правовстановлюючих документів на нерухоме майно спадкоємцями, в яких таких документів немає, адже нотаріусу доступний Державний реєстр прав; 3) на підзаконному рівні передбачене надання спадкоємцем документів, які підтверджують родинні стосунки для отримання дубліката заповіту, що суперечить нормам ЦК України та ускладнює застосування принципу таємності заповіту до смерті заповідача; 4) процедура прийняття спадщини не передбачає надання нотаріусом певних підтверджувальних документів про прийняття та-

кої заяви; 5) існують законодавчі неврегульованості щодо можливості спадкування майна біологічною дитиною, яка з'явилася на світ за допомогою репродуктивних технологій із застосуванням донорського генетичного матеріалу без інституту усиновлення; 6) немає механізму реалізації норми про автоматичне прийняття спадщини неповнолітніми, які не проживали зі спадкодавцем при неподачі ними заяви про прийняття спадщини; 7) відсутній механізм автоматичного скасування довіреностей при смерті довірителя; 8) існують труднощі у механізмі спадкування зброї, а саме — у відсутності відповідальної особи за зберігання зброї до передачі її в органи внутрішніх справ; 9) існують труднощі щодо спадкування частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю при наявності у спадкодавця частки у 60 і більше відсотків; 10) не встановлена можливість переходу права на приватизацію земельної ділянки, процедура приватизації якої вже розпочата спадкодавцем, як це є з приватизацією державного житлового фонду.

Подальші дослідження цієї проблематики доцільні в частині спадкування зобов'язань, спадкування майнових прав, в т. ч. цінних паперів та вирішення різних категорій судових спорів щодо спадкування.

ПРИМІТКИ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 40—44. — Ст. 356.
2. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 39. — Ст. 383.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 17. — Ст. 632.
4. Про судову практику у справах про спадкування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 6. — Ст. 17.
5. Нотаріус — спеціальний суб'єкт Державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : роз'яснення Мін'юсту від 21.01.2014 р. № 0003323-14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0003323-14>.
6. Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Мін'юсту від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 98. — Ст. 3515.
7. Інструкція з діловодства за зверненнями громадян в органи державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, в ЗМІ, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348 // Офіційний вісник України. — 1997. — № 16. — Ст. 85.
8. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21—22. — Ст. 135.

9. Інструкція про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 грудня 2008 р. № 771 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 24. — Ст. 817.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку у спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця) від 11 лютого 2014 р. № 1-рп/2014 // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — Ст. 15.

11. Черногор Н. В. Визначення строків та термінів у спадковому праві України / Н. В. Черногор // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. — Вип. 59. — 2011. — С. 320—326.

12. Інструкція Міністерства внутрішніх справ про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів від 21 серпня 1998 р. № 622 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://huntset.com/page55.html>.

13. Порядок централізованого оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2013 р. № 185 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 25. — Ст. 841.

14. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49. — Ст. 682.

15. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2013 р. № 72-р // Урядовий кур'єр. — 2013. — № 39. — 27 лютого.

16. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / О. М. Пасенюк, О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. — К. : Юрінком інтер, 2009. — 699 с. — (Вищий адміністративний суд України).

17. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 р. // Відомості Верховної Ради. — 1983. — Додаток до № 28. — Ст. 573.

18. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

19. Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень : постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 2. — Ст. 108.

Когут Наталья. Пробелы и аномалии в правовом регулировании наследственных отношений.

Статья посвящена раскрытию основных законодательных пробелов и нелогичных или коллизионных норм в сфере правового регулирования наследственных отношений, а также путем решения этих проблем. Основное внимание уделяется процедуре принятия наследства; принятию наследства несовершеннолетними; наследованию отдельных видов имущества: оружия, части в статутном капитале хозяйственных обществ, права на приватизацию жилищного и земельного фонда и пр.

Ключевые слова: унаследование; пробелы и аномалии в наследственных отношениях; принятие наследства; нотариат; наследование несовершеннолетними; наследование оружия; наследование части в уставном капитале.

Kogut Nataliya. Legal Gaps and Anomalies in Regulations of Inheritance.

The article is devoted to the disclosure of the main legal gaps and illogical or collision norms in the sphere of inheritance attitudes as well as to the ways of overcoming these troubles. The main attention is paid to the legacy acceptance procedure; legacy acceptance by minors; inheritance of different kinds of property: weapons, statutory fund parts, rights of dwelling and land privatization etc.

The author came to such main conclusions as the following: 1. Valid legislation defined unwarranted lawsuit order of verifying the real estate rights which are registered in the state

electronic or paper register, access to the first is available at the personal notary computer and to the second is available in the Technical inventory bureau. 2. Ordinance of notary activities enacted by the Government constituted the new rules of legacy acceptance application giving that doesn't allow to heirs to prove that they submitted such application in the six month term because the notary is not obliged to give to the applicator any confirmation of taking the application as well as the applicator is not to be sign at any registration book that is not normal situation. Also such applications according to this ordinary should not be laid out at the specially defended form as it had to be previously. 2. Bylaws contradict to the Civil Code obliging heirs presumptive to prove their ties of blood with the devisor in spite of free will to make a testament to anyone despite of any kind of ties or their absence. Otherwise the heir has to present the will but devisor is not obliged to transmit the will to the heir, everyone has the right to make the will secret from the heirs during its life time and the notary public should be obliged to disclosure the will to its heirs after the devisor demise. 3. The legislation contains declarative norm about automatic legacy acceptance by minors without application submitting to the notary public because the last will give the legacy certificate to those who submitted application during six months after legacy opening without even knowing about rights of such minors as the notary is not obliged to check up which persons have the right of compulsory legacy part. 4. There are definite troubles in the statutory fund parts inheritance especially fund parts in the Limited companies where the quorum of Board meeting is the voices of the owners of at least 60 % of statutory fund parts but it often happens the situation whence such owner is dead and without their decision the heir can't inherit his part. 5. Valid legislation doesn't provide the possibility to inherit privatization rights in the case when the privatization procedure is already commenced as it exists in the case of dwelling privatization. The law provides the right to change the person who was in the queue of needed improving dwelling conditions to anyone of the members of his family in the case of his death. Also the law anticipates the right to renew the perpetual lease agreement with the local public authorities for anyone of the members of the deceased man's family, everyone of his family who lives in the dwelling has the right to privatize its living part. But when anyone dies started long-term procedure of the land parcel privatization that means to make many paid measures of land regulation by licensed organizations, his heirs have no right to complete this procedure and to obtain the freehold to that land parcel. 6. There is no responsible person to preserve the weapon after its owner death, it is logical to oblige police to withdraw such weapon from the late person's place simultaneously with the annihilation of the deceased passport checking up the information about weapon owners in the special electronic base that is available to policemen.

Key words: inheritance; legal gaps and anomalies in the inheritance attitudes; legacy acceptance; notoriety; legacy acceptance by minors; weapons inheritance; statutory fund parts inheritance.